

loške spoznaje u hrvatsku filologiju i obogatila je spoznajama suvremenih europskih autora.

MARICA ČUNČIĆ

NOVI TESTAMENT 1562./1563. Pretisak: XXXIII + 901 str.; Alojz JEMBRIH, *Pogovor uz pretisak glagoljičkoga Novoga testamanta 1562./1563.*, 127 str., Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik«, Zagreb 2007.

Glagoljsko izdanje *Novoga testamanta* tiskano u Tübingenu u dva dijela, 1562. i 1563. godine, najopsežniji je pothvat bogate izdavačke djelatnosti hrvatskih protestanata. U Ungnadovoj tiskari u Urachu blizu Tübingena otisnuto je u razdoblju od 1561. do 1565. godine tridesetak hrvatskih protestantskih knjiga (14 glagoljicom, 8 ćirilicom i 6 latinicom) te one čine vrlo vrijedan korpus hrvatske književne i jezične baštine. Iako protestantski pokret u Hrvatskoj u svojim počecima zbog različitih okolnosti nije bio širih razmjera, njegova je oslonjenost na prethodna razdoblja hrvatske kulture, osobito hrvatsko glagoljaštvo, vrlo značajna. Isto je tako bitan i utjecaj što ga je protestantski tisak imao na razvoj svijesti o što širem vjerskom prosvjećivanju unutar krugova katoličke obnove. Naklade *Novoga testamanta* – 2000 primjeraka prvoga dijela *Novoga zavjeta* te 1000 primjeraka drugoga dijela – bile su namijenjene glagoljaškim područjima Istre, Kvarnera i Dalmacije.

Prvi dio naslovljen je *Prvi del Novoga Testamanta, va tom jesu svi četiri evangelisti i dijanje Apustolsko, iz mnozih jazikov, v općeni sadašnji i razumni hrvacki jazik, po Antunu Dalmatinu i Stipanu Istrianu, s pomoću drugih bratov, sada prvo verno stlmačen*, sadrži četiri evanđelja kojima prethode životopisi svakoga evanđelista, te tekst *Djela apostolskih*. *Drugi del Novoga Testamanta, v kom se zadrže Apustolske Epistole, po ordinu kako broj na drugoj strane ove harte kaže* sadrži poslanice i tekst *Apokalipse*, koji je ilustriran s 26 drvoreza. Opsežni posvetni predgovori, Primoža Trubara na njemačkom te Antuna Dalmatina i Stipana Konzula na hrvatskom, osobito su zanimljivi, jer ne samo da osvjetljavaju okolnosti prevođenja i tiskanja ovih knjiga, već sadrže i važne povijesne podatke. Ovi nam podaci mnogo govore o onodobnim političkim, kulturnim i vjerskim prilikama u hrvatskim krajevima, na granici prema Osmanskomu carstvu te o stalnoj ratnoj opa-

snosti i sukobima. Glagoljska izdanja *Novoga zavjeta* preveli su i redigirali Stipan Konzul Istranin i Antun Dalmatin. U prevođenju i korekturi pomagali su im suradnici, većinom glagoljaši, Juraj Juričić iz Vinodola, Istrani Juraj Cvečić, Matija Živčić, Ivan Fabijanić i Frane Hlej iz Gradišća, a u prevodilačkom su timu, na Trubarov prijedlog nakratko sudjelovali i Matija Popović i Ivan Maleševac iz Bosne odnosno Srbije. Kako se može zaključiti iz korespondencije, ti su biblijski djelatnici radili na prijevodima na više mjesta, u Urachu, Ljubljani i Istri.

U predgovoru prvoga dijela *Novoga testamenta* autori Konzul i Dalmatin napominju da prevode *Sveto pismo* na jezik koji bi bio prihvatljiv čakavcima, štokavcima i kajkavcima i koji sami nazivaju »općeni, sadašnji i razumni hrvacki jazik«. S obzirom na podrijetlo hrvatskih prevoditelja i korektora, koji su većinom potjecali s čakavskoga govornoga područja, i koji su bili ukorijenjeni u hrvatsku glagoljašku tradiciju, tekstovi *Novoga testamenta* u svojoj osnovi imaju čakavski supstrat, ali i elemente štokavskoga, crkvenoslavenskoga te slovenskoga jezika. U istom predgovoru autori su spomenuli iz kojih su predložaka prevodili: »Začeli jesmo Novi Testament iz najboljega latinskoga, vlaščkoga, nemškoga i kranjskoga tlmačenja u hrvacki jezik tlmačiti.« Ne spominju izrijekom prethodne hrvatske biblijske prijevode potvrđene u latiničnim lekcionarima ili u glagoljskim liturgijskim knjigama. Jezična istraživanja pokazuju da je upravo *Lekcionar Bernardina Splićanina* tiskan prvi put 1495. godine u Veneciji i pisan hrvatskočakavskim, mogao biti jedan od predložaka *Novoga testamenta*. Usporedba pak probnih prijevoda i otisnutoga teksta u *Novom testamentu* pokazuje znatne razlike u jezičnom oblikovanju i upućuje da su probni listovi slijedili tradiciju blisku hrvatsko-crkvenoslavenskim prijevodima iz glagoljskih liturgijskih knjiga.

U povijesti prevođenja *Biblije* na hrvatski jezik ovom izdanju *Novoga zavjeta* pripada istaknuto mjesto, jer je to prvi tiskani hrvatski prijevod novozavjetnih tekstova na narodnom jeziku. Nastao je na tragu glagoljaške tradicije i hrvatskih biblijskih prijevoda koji se nalaze u latiničnim lekcionarima i glagoljskim knjigama. Među glagoljašima *Biblija* nije sačuvana kao zasebna knjiga, već je njezin prijevod potvrđen u brevijarima i misalima. Tridesetak glagoljskih brevijara i preko dvadeset misala, rukopisnih i tiskanih, koji potječu iz razdoblja od 13. do polovice 16. stoljeća sadrže biblijska čitanja iz kojih možemo rekonstruirati hrvatskoglagoljski biblijski

prijevod. Od većega broja tiskanih glagoljskih liturgijskih knjiga treba istaknuti da prvotisak misala potječe iz 1483. godine, a prvotisak brevijara iz 1491. godine. Ipak, više arhivskih podataka, prema kojima se npr. *Biblija* spominje 1480. godine u Belom na Cresu, te u Omišlju na Krku u 15. stoljeću, svjedoče nam o tome da je nekoć postojala hrvatskoglagoljska *Biblija*. I iz dopisivanja hrvatskih reformatora saznajemo da su tragali za glagoljskom *Biblijom*. Naime, nakon *Novoga testamenta* protestantski djelatnici namjeravali su tiskati i cjelovitu *Bibliju* i tražili su takav glagoljski tekst, koji bi im služio kao predložak i pomoć pri prevođenju *Svetoga pisma*, osobito *Staroga zavjeta*. Čini se da su tragali za *Biblijom* Bernardina Frankopana, koja je vjerojatno nastala 1521. godine.

Danas je u svijetu poznato više primjeraka glagoljskoga *Novoga testamenta*, a ovo suvremeno izdanje izrađeno je prema dobro ušćuvanu primjerku iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, koji je knjižnici darovao Josip Broz Tito 1956. godine. Grafički vrlo lijepo oblikovana edicija sastoji se od dviju knjiga u zaštitnoj kutiji. Sam pretisak obasiže 894 stranice i u jednoj knjizi sadrži prvi i drugi dio *Novoga zavjeta* koji su prvotno bili zasebno objavljeni. Pretisku je priložen list koji nam ilustrira glagoljska slova tiskana prema zamisli Stipana Konzula probno u Nürnbergu 1560. godine, a isto su tako priložene i tablice glagoljskih slova i ligatura iz *Novoga testamenta*. Druga knjiga kompleta sadrži opširan pogovor u kojem priređivač pretiska Alojz Jembrih detaljno i na temelju novih istraživanja opisuje sve etape rada hrvatskih protestanata na prevođenju *Novoga zavjeta*. Dokumentirano opisuje i pripreme oko uređenja i rada tiskare u Urachu. Pretiskom glagoljskoga *Novoga testamenta* iz 1562./63. Alojz Jembrih nastavio je višegodišnji trud oko priređivanja pretisaka izdanja uraške tiskare.

Pogovoru su dodana i dva priloga, Konzulov glagoljski autograf probnoga prijevoda 9. glave *Ivanova evanđelja* i 1. glave *Djela apostolskih*, i to u presliku i latiničnoj transliteraciji Vesne Badurina-Stipčević, kao i suvremeni hrvatski prijevod Trubarova njemačkoga predgovora, koji je načinila Marina Miladinov i koji se ovdje prvi put objavljuje u cjelini. Konzulov probni prijevod iz 1560. godine, koji se razlikuje od otisnutoga teksta, dokumentirano pokazuje prevoditeljski način rada.

Mnogostruka je kulturna i književna vrijednost glagoljskoga *Novoga testamenta* iz 1562./63. godine. Njegovim ponovnim izdavanjem ovaj će književni spomenik postati dostupan široj znanstvenoj javnosti. Nezaobilazno je

njegovo značenje za istraživanje povijesti prijevoda *Biblije* na hrvatski jezik te povijesti hrvatskoga jezika i leksika. Usporedba s hrvatskoglagoljskim korpusom mogla bi pokazati temelje na kojima su protestantska izdanja bila povezana s glagoljaškom tradicijom. Pretisak Dalmatinova i Konzulova *Novoga testameta*, dopunjen opširnim pogovorom, zasigurno će biti zanimljiv ne samo istraživačima povijesti hrvatske i europske reformacije, već i proučavateljima tiskarstva, knjižarstva i iluminacije tiskanih knjiga.

Stoga svakako treba pohvaliti izdavača što je odlučio da ovim pretiskom iz 2007. godine obilježi značajnu obljetnicu, 450. godišnjicu, otkako je Stipan Konzul započeo raditi na hrvatskom prijevodu *Novoga zavjeta* (1557.).

VESNA BADURINA-STIPČEVIĆ

ZBORNİK O VATROSLAVU JAGIĆU, KNJIŽEVNOM POVJESNIČARU, KRITIČARU I FILOLOGU, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Beč, 1. listopada 2005., Varaždin, 13. – 15. listopada 2005., knjiga I. i II. ur. Tihomil MAŠTROVIĆ. Hrvatski književni povjesničari, sv. 10/I i 10/II. Hrvatski studiji sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2007. 490 str. + 420 str.

*Zbornik o Vatroslavu Jagiću* deseti je po redu zbornik serije *Hrvatski književni povjesničari*, u kojoj se nastoji vrednovati znanstvena djelatnost istaknutih hrvatskih književnih povjesničara 19. i 20. stoljeća. Zborniku je prethodio međunarodni znanstveni skup na kojemu su sudjelovala 32 znanstvenika iz šest zemalja. Skup je održan u Beču i Varaždinu, i to u organizaciji Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, te u suorganizaciji Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišta u Zadru, Filozofskoga fakulteta u Osijeku, Filozofskoga fakulteta u Rijeci, Matice hrvatske Varaždin i Hrvatskoga filološkoga društva iz Zadra i Zagreba.

Vatroslav Jagić rodio se 6. srpnja 1838. u Varaždinu. Bio je velik istraživač u slavenskoj filologiji: jezikoslovac, tekstolog, književni povjesničar, paleograf, kritičar i esejist. Gimnaziju je pohađao u Varaždinu i Zagrebu gdje je maturirao 1856. godine. Klasičnu filologiju i njemački diplomirao je 1860. u Beču, a 1870. godine doktorirao je u Leipzigu tezom o korijenu »dê« u slavenskim jezicima *Das Leben des Wurzel dê in den slavischen*